

26. Shambaugh, D. (2015). China's soft-power push: The search for respect. *Foreign Affairs*, 94(4), 99–107. URL: <https://china.usc.edu/sites/default/files/forum/Shambaugh%20China's%20Soft-Power%20Push%202015%20Foreign%20Affairs.pdf> (in English).

27. Tramontano, M. (2021). State Social Media and National Security Strategy: Israel's Operation Protective Edge. *E-International Relations*, Apr. 20. URL: <https://www.e-ir.info/2021/04/20/state-social-media-and-national-security-strategy-israels-operation-protective-edge/> (in English).

28. Yellinek, R. (2020). Opinion – Pipe lines and Politics: Natural Gas Connects Israel and Egypt. *E-International Relations*, Mar 4. URL: <https://www.e-ir.info/2020/03/04/opinion-pipelines-and-politics-natural-gas-connects-israel-and-egypt/> (in English).

Матеріал надійшов до редакції 26.09.2023 р.

УДК 94(477):316.6:94:321

Леонід Чупрій,

доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри соціальної філософії та управління,
Державний податковий університет,
chupriy2006@ukr.net,
ORCID ID: 0000-0001-7221-5703
DOI 10.29038/2524-2679-2023-03-278-290

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ В УМОВАХ ПРОТИДІЇ РОСІЙСЬКІЙ ІНФОРМАЦІЙНІЙ АГРЕСІЇ

У статті проаналізовано особливості формування історичної пам'яті як важливого чинника державотворення в умовах протидії російській інформаційній агресії. Зазначається, що в умовах посилення зовнішніх загроз та викликів для України, зокрема повномасштабної агресії з боку Росії, дуже важливим є формування ефективної державної політики пам'яті, яка спростовуватиме всі російські історичні міфи та сприятиме формуванню україноцентричної національної ідентичності. Підкреслюється, що історична пам'ять є одним із головних чинників формування національної самосвідомості, важливим фактором забезпечення національної безпеки Української держави. Указується на те, що на сучасному етапі формування

Української держави політика історичної пам'яті спрямовується на досягнення такого стану колективної пам'яті, який би міг підтримувати національну ідентичність, слугувати основою для суспільної єдності та консолідації. Акцентовано увагу на тому, що в умовах повномасштабного вторгнення з боку Російської Федерації потрібно докласти максимум зусиль, щоб повністю викоринити з українського інформаційного простору російський імперський історичний наратив. У цьому контексті заміна тоталітарних символів минулого є одним із першочергових завдань державної політики історичної пам'яті. Зазначається, що потрібно передусім демонтувати пам'ятники російським культурним чи політичним діячам, які поширювали російський імперський наратив, здійснити перейменування тих вулиць, історичних топонімів, які названо прізвищами російських політичних чи культурних діячів або міст Російської Федерації.

Ключові слова: історична пам'ять, російська агресія, державотворення, місця пам'яті, національна ідентичність.

Leonid Chupriy,

State Tax University,

ORCID ID: 0000-0001-7221-5703

HISTORICAL MEMORY AS AN IMPORTANT FACTOR OF STATE BUILDING IN THE CONDITIONS OF COMBATING RUSSIAN INFORMATION AGGRESSION

The article analyzes the peculiarities of the formation of historical memory as an important factor of state formation in the conditions of counteraction to Russian informational aggression. It is noted that in the conditions of increasing external threats and challenges for Ukraine, in particular full-scale aggression on the part of Russia, it is very important to form an effective state policy of memory, which will refute all Russian historical myths and contribute to the formation of a Ukrainian-centric national identity. It is emphasized that historical memory is one of the main factors in the formation of national self-awareness, an important factor in ensuring the national security of the Ukrainian state. It is pointed out that at the current stage of the formation of the Ukrainian state, the policy of historical memory is aimed at achieving such a state of collective memory that could support national identity, serve as a basis for social unity and consolidation. Attention is focused on the fact that in the conditions of a full-scale invasion by the Russian Federation, maximum efforts should be made to completely eradicate the Russian imperial historical narrative from the Ukrainian information space. In this context, the replacement of totalitarian symbols of the past is one of the primary tasks of the state policy of historical memory. It is noted that it is neces-

sary, first of all, to dismantle monuments to Russian cultural or political figures that spread the Russian imperial narrative, to rename those streets and historical toponyms that bear the names of Russian political or cultural figures or cities of the Russian Federation.

Key words: historical memory, Russian aggression, state formation, places of memory, national identity.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Продовжується російсько-українське військове протистояння. За цей час Україна зазнала збитків більш ніж на 700 мільйонів доларів. Крім руйнувань житлової інфраструктури, окупанти не зупинялися й перед знищенням пам'яток історико-культурної спадщини. За даними Міністерства культури і інформаційної політики, в Україні знищено чи пошкоджено 664 пам'ятки історико-культурної спадщини. Проте це лише попередні дані, оскільки інформація постійно надходить у ЮНЕСКО й остаточний список буде сформовано тільки після закінчення війни. Потрібно зазначити, що напад на історичну пам'ятку, що перебуває під захистом ЮНЕСКО «Блакитний щит», є порушенням норм міжнародного права й вважається військовим злочином. Усе це підтверджує той факт, що Російська Федерація не лише країна-терорист і країна-агресор, а й країна-варвар, для якої немає нічого святого, яка все руйнує, у тому числі й важливі історичні пам'ятки. На тимчасово окупованих територіях російські загарбники також знищують українську літературу, особливо книги, де згадуються Мазепа, Петлюра, Бандера, Шухевич, Чорновіл, інші відомі українські діячі. У деяких містах навіть знищувалася книга Вахтанга Кіпіані «Справа Василя Стуса». Знову ж таки на тимчасово окупованих територіях окупанти намагаються примусити вчителів навчати дітей російської мови й прославляти російську армію та «великого Путіна». У цих умовах дуже важливо досліджувати особливості формування історичної пам'яті як важливого чинника державотворення в умовах протидії російській інформаційній агресії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед українських дослідників, які ґрунтовно розкривають тематику історичної пам'яті, треба згадати Ю. Арутюнову, М. Брайчевського, П. Гай-Нижника, Я. Грицака, В. Гриневича, Я. Дашкевича, Г. Касьянова, В. Лозового, Л. Нагорну, Г. Півторака, А. Портнова, М. Рябчука, В. Сергійчука, М. Стріху, І. Симоненка, В. Солдатенка, Ю. Шаповала, Н. Яковенко та ін. Аналіз різних аспектів державної політики пам'яті в Україні здійснено В. В'ятровичем, Ю. Зерній, І. Юхновським, іншими вченими.

Мета статті – проаналізувати особливості формування історичної пам'яті як важливого чинника державотворення в умовах протидії російській інформаційній агресії.

Методика дослідження. Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові методи (аналізу, синтезу, логічний, системний, абстрагування тощо) із залученням методів дедукції, індукції, проблемної хронологізації й персоналізації, класифікації та критики джерел, конкретно-пошукового, історико-структурного, проблемно-хронологічного, актуалізації, порівняльно-історичного, що дасть можливість створити репрезентативний, достовірний джерельний комплекс дослідження, висвітлити форми, механізми, особливості формування історичної пам'яті в умовах повномасштабної агресії Росії тощо.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Україна в умовах повномасштабної агресії змогла не лише вистояти, а й завдала значних збитків Російській Федерації. Збройні сили України продовжують успішно знищувати російського загарбника. Проте протистояння відбувається не тільки на передовій – не менш важливою є війна на інформаційному фронті, у сфері історичної пам'яті, в умовах коли українська історія перекручується чи повністю заперечується російськими політиками й пропагандистами. Як ми знаємо, кремлівський диктатор В. Путін узагалі заявив що українського народу не існує та що Українська держава – це псевдодержавне утворення. Потрібно констатувати, що злочинне захоплення Криму й частини територій Донбасу у 2014 р. стало можливим також частково й завдяки успіху російської пропаганди, яка зуміла переконати частину населення цих регіонів у тому, що російські війська несуть їм мир і стабільність та що разом із «Великою Росією» їх жде велике майбутнє [1, с. 335]. Після нинішніх варварських бомбардувань міст і сіл України й масового знищення мирного населення вже ніхто з українців не вірить у ці «кремлівські байки». Проте Кремль продовжує обдурювати свій власний народ й одним з основних інструментів у цьому напрямі є історична пам'ять як засіб формування шовіністичної, великоруської імперської ідентичності.

Відтак в умовах посилення зовнішніх загроз і викликів для України, зокрема повномасштабної агресії з боку Росії, дуже важливим є формування ефективної державної політики пам'яті, яка спростовуватиме всі російські історичні міфи та сприятиме формуванню україноцентричної національної ідентичності.

Історична пам'ять є одним із головних чинників формування національної самосвідомості, важливим фактором забезпечення національної безпеки Української держави. Усвідомлення культурно-історичної окремішності є джерелом політизації нації, легітимізації її суверенітету, державних кордонів та інституцій. Укоріненість в історичному минулому формує в громадян почуття національної гідності, патріотизму, самодостатності, цементує єдність і неподільність українського народу. Конструювання національного міфу, формування на рівні колективної пам'яті цілісного погляду на історичне минуле, пробудження почуття спільності історичної долі є складовою частиною українського національного проєкту, необхідною умовою демократичного європейського і євроатлантичного поступу України [2, с. 95].

Тому саме сьогодні, коли відбувається збройна агресія з боку Російської Федерації, питання формування ефективної політики пам'яті українського народу набуває особливої ваги. У цьому контексті важливо з'ясувати, що ж таке історична пам'ять. Щодо ключових визначень історичної пам'яті, то треба згадати дослідження Ю. Арутюнової, Н. Яковенко, М. Ферретті, М. Шадсона, Б. Андерсона, інших науковців. Так М. Ферретті розглядає останню крізь призму притаманних їй соціальних функцій і характеризує її як сукупність уявлень про минуле, яка в цьому суспільстві, у цей історичний момент є домінуючою. Ю. Арутюнова розглядає історичну пам'ять як процес, за допомогою якого суспільство актуалізує та переформатовує своє сприйняття минулого як невід'ємної складової частини своєї ідентичності. Н. Яковенко акцентує увагу на міфологічній природі історичної пам'яті. Вона вважає що «історична пам'ять – красива метафора й не більше. Адже людська пам'ять про пережите зазвичай не сягає глибше трьох поколінь, тож ідеться про вигаданий образ минулого – певне «колективне переживання», яке згуртовує спільноту. У цьому сенсі «історична пам'ять», по суті, тотожна мітові, бо вибирає з хаотичного плину сущого лише якісь певні, потрібні спільноті, вартості, а також дає змогу долати тимчасовість і скороминушість життя окремої людини» [3, с. 34].

На нашу думку, історична пам'ять – це здатність людей утримувати у свідомості основні історичні події минулого аж до перетворення історичного знання в різні форми світоглядного сприйняття минулого досвіду, його фіксації в легендах та міфах.

До поняття «історична пам'ять» є дотичним термін «політика пам'яті». У його модерному розумінні це поняття концептуалізується в другій половині ХХ ст. на фоні активізації теоретичного й прикладного інтересу до історичної пам'яті, оскільки вивчення політики пам'яті створює

передумови для відповіді на загальне теоретичне питання: хто формує соціальні уявлення про минуле та творить національні символи [4, с. 49].

Ю. О. Зерній зазначає, що в сучасному інтелектуальному дискурсі словосполучення «політика пам'яті» набуло статусу усталеного терміну, який широко вживається в наукових, публіцистичних текстах й офіційних документах. Треба зазначити, що в працях із проблематики історичної пам'яті та ідентичності інколи трапляються такі альтернативні терміни, як «історична політика», «політика минулого» чи «політика історії» [5, с. 24]. Проте контекстуальний аналіз даних текстів свідчить про те, що за своїм змістовним наповненням зазначені поняття є дуже близькими, якщо не синонімічними, терміну «політика пам'яті». Останній, на нашу думку, є найбільш адекватним, оскільки об'єктом політики виступає не так історія чи минуле, а саме колективна пам'ять. До того ж, за оцінкою Л. Нагорної, «термін «політика пам'яті» сьогодні в Україні – один із найуживаніших у дискурсі ідентичності» [6, с. 315].

Коли суб'єктом запровадження політики пам'яті виступає держава (суб'єктами запровадження політики пам'яті є також політичні партії, громадські рухи, інституції громадянського суспільства, наддержавні утворення тощо) уживається термін «державна політика пам'яті» як сфера державної політики та державного управління; сукупність офіційних репрезентацій історичного минулого, комеморативних стратегій і практик, орієнтованих на формування історичної пам'яті національної спільноти.

Відтак на сучасному етапі формування Української держави політика історичної пам'яті спрямовується на досягнення такого стану колективної пам'яті, який би міг підтримувати національну ідентичність, слугувати основою для суспільної єдності та консолідації, гарантувати громадянський мир і злагоду. Це завдання відображено в статті 11 Конституції України, у якій зазначено: «Держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури» [7, с. 5]. На виконання цього конституційного завдання органами державної влади реалізується комплекс комеморативних стратегій та практик, орієнтованих на формування колективних уявлень про минуле, які є складовою частиною політики національної безпеки в гуманітарній сфері. Проте ця сфера державної політики перебуває в стані становлення, потребує корегування й подальшого вдосконалення.

В умовах повномасштабного вторгнення з боку Російської Федерації держава повинна докласти максимум зусиль, щоб повністю викоринити з українського інформаційного простору російський імперський історичний наратив.

У цьому контексті заміна тоталітарних символів минулого є одним з першочергових завдань державної політики історичної пам'яті. Недооцінка цього важливого завдання й призвела до того, що саме на сході та півдні країни, де були найбільш поширені тоталітарні символи Радянського Союзу, найбільший успіх мала ідея «руського мира», яка значною мірою спирається на радянську символічну спадщину. Це все призвело до формування проросійської, пострадянської регіональної ідентичності в цих регіонах, що зумовило підтримку частиною місцевого населення сепаратизму й інтервенції Російської Федерації на ці території. Сьогодні, керуючись цим наративом, російські війська знищують мирні міста та села України, цивільне населення. Тому потрібно передусім демонтувати пам'ятники російським культурним чи політичним діячам, які поширювали російський імперський наратив, здійснити перейменування тих вулиць, історичних топонімів, які названо прізвищами російських політичних чи культурних діячів або міст Російської Федерації та Білорусі. І низка кроків у цьому напрямі вже робиться. Так, у Стрию демонтували меморіальну композицію на честь радянської армії. В Ужгороді демонтовано меморіальну плиту, присвячена 300-річчя «возз'єднання» України та Росії, у Тернополі – радянський пам'ятник літаку «МІГ-17», у Києві – Арку Дружби народів. Київський метрополітен хоче перейменувати п'ять станцій метро, а саме: Героїв Дніпра, Мінська, Берестейська, Дружби народів і Площа Льва Толстого.

Дуже важливо сьогодні в контексті формування об'єктивної історичної пам'яті також подолати брехливі російські історичні міфи. Як ми знаємо, для обґрунтування нападу на Україну В. Путін використовував не лише геополітичні аргументи, що він таким чином рятує Росію й насамперед Донбас від «можливого нападу бандерофашистів» та розширення блоку НАТО, а значною мірою історичні аргументи. Наведемо й спростуємо їх. Одним із головних аргументів був той, у якому зазначається, що українці та росіяни – це єдиний народ, що ніякого окремого українського народу не існує. Це одне з найбільш безглузвих тверджень кремлівського очільника. Український етнос почав формуватися вже під час Київської Русі. Ті написи, які були на стінах Софійської церкви, написані давньою церковнослов'янською мовою, яка була близькою до сучасної української мови, оскільки мовні норми, які використовували тоді, дуже схожі із сучасними. Так у формі написання імен послухів використовувалася літера «о», що характерно для сучасної української мови: Данило, Марко, Михалько, Стипко (6–7 рядки). У написі-молитві Володимира вжито слово «на суді». Також потрібно згадати напис про Андроника, який

звучить орієнтовно так: «О горе тобі, Андроніче, ох тобі нібоже, чому еси зло створил, то не відає нікто же, толі те звлі Кузма». Тобто київоруську церковнослов'янську мову можна називати давньоукраїнською [8].

Остаточно український етнос сформувався на рубежі XVI–XVII ст. в умовах постійних загроз із боку Кримського ханства, а також релігійного й економічного гніту з боку польської шляхти. Особливо активізувалося його формування в період національно-визвольних змагань під проводом Б. Хмельницького, який на деякий час створив українську козацьку державу, яка була відома всім європейським державам того часу. Тож, чи може стверджувати кремлівський очільник відсутність українського етносу, якщо ми маємо набагато глибшу історію, ніж ті самі росіяни, які насамперед і прагнуть привласнити наше минуле, нашу історію.

У цьому контексті я хочу згадати слова нашого відомого українського історика М. Грушевського, який у минулому столітті чітко наголошував на відмінності українського та російського народів. Він писав: «Всіма сими парадоксами й натяганнями, повторюваними так довго, що їм починали справді вірити ті, котрі їх повторювали, замазувано, масковано, заслонювано ту велику історичну, культурну, психологічну, всяку, яку хочете, межу, яка від віків розділила Україну від Московщини, український наріз від московського. Не добачати її могли тільки люди в шорах, засліплені й оглушені тими фальшивими, століттями повторюваними фразами. Реальні факти на кожному кроці говорили про глибоку антитезу сих двох близьких по крові, а відмінних духом народів, і, мабуть, аж нинішнє “велике потрясіння”, сей кривавий напад большевиків на “хохлів” і огонь руїни зніщить ті шори, ті пов'язки, котрі лежали на очах українських громадян і не давали їм орієнтуватись в реальних фактах» [9, с. 26].

Ще одним з аргументів Володимира Путіна був той, що здавна жителі південно-західних історичних давньоруських земель називали себе руськими й православними. Так було і до 17-го століття, коли частина цих територій з'єдналася із Російською державою (Московським царством), та опісля. У цьому контексті український історик О. Алфьоров зазначав, що поняття «давньоруські землі» – радянський конструкт, який намагався зменшити роль Києва й підвищити статус Новгороду, Володимира, які були також давньоруськими містами, а потім і Москви, хоча вона виникла набагато пізніше. І намагання поєднати Московію та Київську Русь є абсолютно хибним. Московія ніколи не ототожнювалася з Київською Руссю, тобто Русь існувала як одне етнічне утворення, а Московія – інше. Проте коли в Московії до влади прийшов Петро I, який саме і захотів тут створити імперію, то саме він і почав використовувати термін «Росія»,

який він намагався штучно поєднати з назвою Русь. Справді, назви «Русь», «руський» активно вживалися на територіях Київської Русі, але нічого спільного з терміном «російський» вони не мають, хоча росіяни постійно намагаються їх ототожнювати, привласнюючи таким чином нашу історію. До речі українці називали росіян московитами до 19 чи навіть 20 століття, що підтверджує той факт, що термін російський є абсолютно штучним [10].

Ще одним міфом російської пропаганди є твердження про те, що південні та східні території України є «ісконно» російським. Так, очільник Кремля зазначав, що у 18-му столітті землі Причорномор'я, приєднані до Росії в результаті воєн з Османською імперією, отримали назву «Новоросія і тут проживали переважно росіяни. Український дослідник Петро Кралюк спростовує цю тезу, зазначаючи, що населення північного Причорномор'я в 17–18 ст. значною мірою було українським, оскільки на ці землі масового переселялись українці з Волині, Поділля, інших українських регіонів. Тут створювалися також козацькі січі, зокрема треба згадати Олешківську січ, яка була розміщена на території нинішньої Херсонської області. Проживали тут також представники інших народів, зокрема греки, які досить довгий час жили на Кримському півострові, біля Одеси. Етнічні росіяни почали переселятися на ці землі лише після їх захоплення Російською імперією. Одеса, яку також так люблять росіяни, також аж ніяк не була російським містом, раніше тут було поселення Хаджибей засноване чи то татарами, турками, чи то греками. Але й після отримання назви Одеса, тут переважали аж ніяк не росіяни, так на початку 19-го століття тут проживали українці, греки, євреї, поляки французи, німці, інші національності [11].

Щодо міфу про те, що сучасна Україна була цілком і повністю створена більшовицькою Росією й насамперед Леніним, який і дав назву цим землям Українська РСР, то це абсолютна брехня. На початку ХХ ст. протягом шести років українці боролися за свою незалежність, тут була створена й Центральна рада, і гетьманат Скоропадського, і Директорія, і лише несприятливі геополітичні умови та відсутність потужних союзників не дали змогу українській державності затвердитися на цих землях у той період. І Ленін у цих умовах був змушений створити Українську РСР, щоб піти на поступки українцям, що на той час уже мали сформовану національну самосвідомість. Деякий час тут відбулася навіть українізація, яка після 30-х років минулого століття була повністю знищена злочинною владою. Більшовики також жорстко помстились українцям за прагнення до свободи, до створення своєї держави і в 1932–33 роках мільйони українців були заморені голодом.

Ще один міф, який поширюється росіянами, містить твердження про те, що Радянський Союз розпався через історичні, стратегічні помилки керівництва КПРС, і що ніякої заслуги українців у виникненні Української держави немає. Так, звичайно, були великі прорахунки комуністів і насамперед війна в Афганістані, яка значно послабила ССРСР, але прагнення до свободи українців були віковичним. Згадаймо боротьбу за незалежність ОУН, УПА в часи Другої світової війни, які боролися з найбільшими тоталітарними силами того часу – нацистською Німеччиною й тоталітарним ССРСР, і хоча вони їх так і не змогли перемогти, але помирили вільними та нездоланими. Згадаймо наших українських дисидентів – Стуса, Симоненка, Чорновола, Лук'яненка, братів Горенів, інших, які боролися проти радянської імперії. Усі вони також наближали перемогу. І знову ж таки якщо українці не причетні до створення незалежної України, то хто ж тоді становив 90 % населення Української РСР, які на референдумі проголосували за незалежність України.

У контексті формування правдивої історичної пам'яті дуже важливо також переглянути зміст підручників з української та всесвітньої історії і зі світової літератури. Так, зокрема, у світовій літературі раніше розглядалася творчість багатьох російських культурних діячів, сьогодні їхні твори потрібно переглянути та з'ясувати, чи не містять вони імперські ідеї. Так, потрібно виключити деякі твори А. Пушкіна чи взагалі його заборонити, тому що він був носієм і популяризатором російської імперської традиції. Там у своєму творі «Полтава» він обливав брудом І. Мазепу та прославляв Петра-І, який приніс великі страждання українському народу.

Одним із найбільш дієвих інструментів реалізації державної політики пам'яті є створення національних «місць пам'яті» – ключових історичних подій, постатей, артефактів, за допомогою яких спільноти встановлюють ціннісно-смісловий зв'язок зі своїм минулим. П. Нора, автор цього поняття, пропонує надзвичайно широке його тлумачення, відносячи до «місць пам'яті» події та знаменитості, ландшафти й пейзажі, музеї та монументи, свята та річниці, кладовища й храми, історичні символи та меморіали, комеморативні церемонії (ритуали) й паломництва тощо [12, с. 24].

Одним із ключових «місць пам'яті» може стати Пантеон національних героїв. Після закінчення російсько-української війни обов'язково потрібно зробити пантеон усіх українських героїв, які померли за свободу й незалежність України. Потрібно обов'язково, особливо в тих містах, які найбільше постраждали від звірств російських окупантів, зробити меморіали пам'яті жертв мирного населення, де викарбувати прізвища всіх загиблих мирних мешканців [13].

Для популяризації української історії дуже важливо долучати ЗМІ, особливо інтернет. У цьому контексті потрібно згадати популярний історичний Ютуб-канал «Історія без міфів», який має близько 300 тисяч передплатників. Якщо раніше на каналі щотижня публікувалося по два повноцінні епізоди, то сьогодні почали з'являтися стріми з лекціями засновника Ютуб-каналу Владлена Мараєва, які пов'язані з сучасними подіями. Так, у першій лекції розповідалося про боротьбу Чечні за незалежність від Росії. До речі, саме лідер чеченського народу Дудаєв сказав пророчі слова, що коли зійде сонце України, то російська імперія припинить своє існування. І вони вже збуваються. У другій лекції Мараєв розповідав про коріння сучасного російського шовінізму.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Підсумовуючи, зазначимо, що в умовах посилення зовнішніх загроз та викликів для України, зокрема повномасштабної агресії з боку Росії, дуже важливим є формування ефективної державної політики пам'яті, яка спростовуватиме всі російські історичні міфи та сприятиме формуванню україноцентричної національної ідентичності. Історична пам'ять є одним із головних чинників формування національної самосвідомості, важливим фактором забезпечення національної безпеки Української держави. Розробки ефективної державної політики пам'яті є важливим завданням Української держави на сучасному етапі розвитку, що сприятиме зміцненню української обороноздатності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гай-Нижник, П. П., Батрименко, О. В. Чупрій, Л. В. (2015). Реінтеграція Криму та послаблення кримської регіональної проросійської ідентичності в контексті реалізації державної політики національної безпеки України. *Гілея: науковий вісник*, вип. 103 (№ 12), с. 333–339.
2. Чупрій, Л. В., Кан, Ден Сік (2020). Комеморативні практики та політика пам'яті як чинники формування національної ідентичності. *Політикус*, вип. 3, с. 159–166. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/9506/1/Chupriy%20L.%20V.,%20Kan%20Den%20Sik.pdf>.
3. Яковенко, Н. (2002). Паралельний світ: Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI–XVII ст. Київ: Критика, 416 с.
4. Гай-Нижник, П. П., Чупрій, Л. В. (2014). Національні інтереси, національні цінності та національні цілі як структуроформуючі чинники політики національної безпеки. *Гілея: науковий вісник*, вип. 84 (№ 5), с. 48–53.

5. Зерній, Ю. О. (2009). Державна політика пам'яті як чинник утвердження української національної ідентичності: дис. ... канд. політ. наук. Спец. 23.00.05 – етнополітологія та етнотермінологія (Рукопис). Київ, 221 с.
6. Нагорна, Л. (2002). Національна ідентичність в Україні. Київ: ІПіЕНД, 272 с.
7. Конституція України (2019). Київ, Верховна Рада України, 112 с.
8. Штогрін, І., Кагуй, П. Таємниці графіті Софії Київської. Мова періоду України-Русі. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/tayemnytsi-hrafiti-sofiyskoho-soboru-mova-ukrayiny-rusi/31313007.html>.
9. Грушевський, М. С. (1918). На порозі нової України: думки і мрії. Київ: Друк. Акц. Т-ва «Петро Барський у Києві», 120 с.
10. Алфьоров, О. Коли сформувалася українська нація. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=UBQQoGaUnVg>
11. Кралюк П. Ідея «російської єдності» URL: <https://day.kyiv.ua/blog/polityka/ideya-rosiyskoyi-yednosti>
12. Нора, П. (1999). Проблематика місць пам'яті. Київ: Знання, 464 с.
13. Чупрій, Л. В. Формування Українського Пантеону слави в контексті формування національної ідентичності. URL: http://bulava.in.ua/chupriy_panteon-html.html

REFERENCE

1. Hai-Nyzhnyk, P. P., Batrymenko, O. V. Chuprii, L.V. (2015). Reintegratsiia Krymu ta poslablennia krymskoi rehionalnoi prorosiiskoi identychnosti v konteksti realizatsii derzhavnoi polityky natsionalnoi bezpeky Ukrainy [The reintegration of Crimea and the weakening of the Crimean regional pro-Russian identity in the context of the implementation of the national security policy of Ukraine]. *Hileia: naukovyi visnyk*, 103 (№12), p. 333–339.
2. Chuprii L.V., Kan Den Sik. (2020). Komemoratyvni praktyky ta polityka pamiaty yak chynnyky formuvannia natsionalnoi identychnosti [Commemorative practices and politics of memory as factors in the formation of national identity]. *Politykus*, 3, p. 159–166. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/9506/1/Chupriy%20L.%20V.,%20Kan%20Den%20Sik.pdf>.
3. Yakovenko, N. (2002). Paralelnyi svit : Doslidzhennia z istorii uiavlen ta idei v Ukraini XVI–XVII st. Kyiv: Krytyka, 416 p.
4. Hai-Nyzhnyk, P. P., Chuprii, L. V. (2014). Natsionalni interesy, natsionalni tsinnosti ta natsionalni tsili yak strukturoformuiuchi chynnyky polityky natsionalnoi bezpeky [National interests, national values and national goals as structuring factors of national security policy]. *Hileia: naukovyi visnyk*, 84 (№5), p. 48–53.
5. Zernii, Yu. O. (2009). Derzhavna polityka pamiaty yak chynnyk utverdzhennia ukraïnskoi natsionalnoi identychnosti: Dysertatsiia na zdobuttia naukovooho stupenia kandydatsya politychnykh nauk. Spetsialnist 23.00.05 – etnopolitologhiia ta etnoderzhavnavstvo (Rukopys). Kyiv, 221 p.
6. Nahorna, L. (2002). Natsionalna identychnist v Ukraini. Kyiv: ІПіЕНД, 272 p.
7. Konstytutsiia Ukrainy. (2019). Kyiv, Verkhovna Rada Ukrainy, 112 p.
8. Shtohrin, I., Kahui, P. Taiemnytsi hrafiti Sofii Kyivskoi. Mova periodu Ukrainy-Rusi. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/tayemnytsi-hrafiti-sofiyskoho-soboru-mova-ukrayiny-rusi/31313007.html>

9. Hrushevskiy, M. S. (1918). Na porozi novoi Ukrainy: dumky i mrii. Kyiv: Drukarnia Akts. T-va «Petro Barskyi u Kyivi», 120 p.
10. Alforov, O. Koly sformuvalasia ukrainska natsiia. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=UBQQoGaUnVg>
11. Kraliuk, P. Ideia «rosiiskoi yednosti» URL: <https://day.kyiv.ua/blog/polityka/ideya-rosiyskoyi-yednosti>
12. Nora, P. (1999). Problematyka mista pamiaty. Kyiv: Znanannya, 464 p.
13. Chuprii, L. V. Formuvannia Ukrainskoho Panteonu slavy v konteksti formuvannia natsionalnoi identychnosti. URL: http://bulava.in.ua/chupriy_panteon-html.html

Матеріал надійшов до редакції 16.09.2023 р.